

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 16, str. 47-58, 2017 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 01.09.2017.

Datum prihvatanja rada: 03.10.2017.

UDK: 821.163.42.09-31 Крлежа М.

doi:10.5937/univmis1716047D

Originalan naučni rad

KRLEŽIN TIP MODERNOG UMJETNIKA I INTELEKTUALCA U ROMANU POVRATAK FILIPA LATINVIĆA

Kemal Džemić

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

kemal.dzemic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Autor se u radu bavi fenomenom intelektualca i umjetnika u romanu Povratak Filipa Latinovića Miroslava Krleže, vodećeg južnoslavenskog modernog pisca. Evropski moderni estetički tokovi u literaturi XX stoljeća ostvarit će snažne utjecaje i na južnoslavensku književnost, posebno u pogledu uvođenja mislećeg čovjeka u strukturu proznog djela, gdje se ostvaruje kao glavni protagonist radnje zasnovane namodernism poetičko-estetičkim postupcima.

Modernizacijajužnoslavenske savremene literature postaće na ovaj način bitan kohezioni organski dio novije evropske književnosti, koja jasno pravi zaokret od umjetničke obrade spoljašnjeg pojavno-objektivnog svijeta ka unutrašnjem bogatom, psihološki slojevitom i neistraženom svijetu junaka. Pojava Miroslava Krleže kao zrelog i modernog hrvatskog, južnoslavenskog i evropskog pisca u značajnoj mjeri će učvrstiti moderne estetičke tokove u južnoslavenskoj interliterarnoj zajednici. Umjetnik i intelektualac Filip Latinović je osobena krležijanska misleća egzistencija, urbanofob, koga izjeda i proganja edip kompleks, i nemogućnost da u kostanjevačkom panonskom blatu pronađe smisao egzistiranja i svoju identitetsku nit koja bi ga izbacila iz kontemplativnog beznađa izgubljenog i dezorijentiranog čovjeka. Umjetnik i intelektualac Filip jesamo jedan od likova bogate Krležine galerije likova umjetnika koji bezuspješno tragaju za sopstvenim identitetom u dehumaniziranom društvenom ambijentu u kome su razočarani i nesretni.

Ključne riječi: Krleža, intelektualac, modernizam, roman umjetniku, egzistencijalizam.

KRLEŽIAN TYPE OF MODERN ARTIST AND AN INTELLECTUAL IN THE NOVEL THE RETURN OF FILIP LATINOVIC

Abstract

The author in this paper deals with the phenomenon of an intellectual and artist in one of the leading South Slavic modern writer's, Miroslav Krleža's, novel, The Return of Filip Latinović. European modern aesthetic streams in the literature of the 20th century will have strong influences on the South Slavic literature, particularly in regard to the introduction of a thinking man within the structure of the prose work, where he is achieved as the main protagonist of the action based on modern poetic and aesthetic procedures.

Modernization of South Slavic contemporary literature will become in this manner an important cohesion and organic part of recent European literature, which makes a clear turn away from the artistic treatment of the outward manifested-objective world towards the inner,

rich, psychologically layered and unexplored world of the heroes. The appearance of Miroslav Krleža as a mature and modern Croatian, South Slavic and European writer will significantly strengthen the modern aesthetic streams in the South Slavic interliterary community. The artist and the intellectual Filip Latinović is a peculiar Krležian thinking existence, an urbanofob, who is torn and pursued by an Oedipal complex, and the inability to find the meaning of existence and identity thread in his Kostanjevac Pannonian mud that would save him from the contemplative hopelessness of a lost and disoriented man. The artist and intellectual Filip is just one of the characters of the rich Krležian gallery of artists characters who unsuccessfully search for their own identity in a dehumanized societal environment in which they are disappointed and unhappy.

Key words: Krleža, intellectual, modernism, novel on artist, existentialism.

UVOD

Zbog izvanredne stvaralačke energije, višedecinijskog aktivnog umjetničkog stvaranja i grandioznog književnog ostvarenja, Miroslava Krležu su prozvali hrvatskim Tolstojem. Stvarao je u svim književnim žanrovima i dao veliki doprinos hrvatskoj, južnoslavenskoj i evropskoj literaturi XX stoljeća. Čitavu biblioteku stvorio je ovaj hrvatski Tolstoj kako su ga neki nazivali, može se reći i hrvatski Balzac, (Balzac) zbog izuzetne stvaralačke energije, univerzalnog obrazovanja i erudicije.

Krleža nije dobio Nobelovu nagradu, iako je tri puta bio kandidiran za ovo najviše priznanje za literarni rad. Njegovo nekoherentno i žanrovski raznoliko djelo utjecalo je na neadekvatnu recepciju i nerazumijevanje pobornika vladajućih estetika, za razliku od djela folklornog pisca Andrića koji je kao i Krleža, Selimović, Ćosić, Pekić, Selenić i drugi južnoalavenski klasici stvarao u XX stoljeću.

Da bismo dobro razumjeli Krležinu poetiku, njegov umjetnički stav i poimanje literature moramo proučiti tekstove Hrvatska književna laž (1919) i Predgovor "Podravske motivima" Krste Hegeđušića (1933). U tom sagledavanju Krležine poetike svakako su dragocjeni i njegovi eseji od kojih izdvajamo esej O tendenciji u umjetnosti.

Tekstovi Hrvatska književna laž i Moj obračun s njima, posebno su isprovocirali domaće naučne i ideološke krugove, koji su bili na kanoniziranoj liniji vladajućih utilitarističkih estetika u jugoslavenskoj kulturnoj i društvenoj javnosti XX stoljeća.

Krležin moderni umjetnički pristup u oblikovanju umjetničke građe, rezultiraće izvanrednim ostvarenjem u romanu Povratak Filipa Latinovića, u kome je junak umjetnik i intelektualac, izgnanik iz konvencionalnog poretka življenja, introvertan, melanholičan i razočaran, po povratku u svoj dom i duboko nesretan zreo čovjek zbog sudbine, ljudi, ambijenta i svoje osjetljive senzualne umjetničke prirode.

Krleža se u svom djelu bavio sudbinom umjetnika i intelektualaca, što je njegovoj literaturi dalo lirsko-meditativni i esejistički diskurs. Osim Filipa Latinovića, on i u nekim drugim književnim ostvarenjima prikazuje sudbine umjetnika: Leone

Glembaj, Larsen, Gabrijel Kavran. Dobro teorijsko poznanje slikarske umjetnosti pomoglo mu je u pisanju eseja o slikarima, koji su neka vrsta uvoda u prozno književno oblikovanje junaka intelektualca i slikara Filipa.

KRLEŽIN TIP UMJETNIKA

Romanom Povratak Filipa Latinovića (1932) Krleža se potvrdio kao moderan evropski pisac izvanredne erudicije i intelektualne zrelosti. U tematskom smislu ovaj roman je modernim umjetničkim postupkom prikazao glembajevsko-klanfarovski mentalitet, koji se ostvaruje u ambijentu provincijena marginama gradske i seoske sredine.

Krleža romanom o umjetniku nastavlja tradiciju njegovanja ovog žanra u hrvatskoj književnosti, koji je započeo još Vjenceslav Novak romanom Dva svijeta (1901), u kome je glavni junak muzičar. Krležina pažnja usmjerena je na misleću egzistenciju umjetnika intelektualca, koji u traganju za svojim identitetom i smislom postojanja preispituje sebe, ljude, svijet i život. Ta zapitanost nad tajanstvom života i čovjeka izdvaja intelektualca iz nepreglednih redova sačinjenih od ljudskih pojava koji život otaljavaju bez misaonosti, inventivnosti i duhovnog trzaja, krećući sesve u istom krugu, sve na istoj stazi.

Prema Frajovoj (Frye, 1985:55) klasifikaciji književnog junaka Filipa Latinovića bismo svrstali u tipa koji je iznad ostalih ljudi u duhovnom mislu, ali ne i iznad njihove prirodne okoline, što ga čini tipičnim junakom i reprezentom određene društvene grupe.

Tendencija psihologizacije i intelektualizacije novije evropske i svjetske književnosti, u značajnoj mjeri zasnovanoj na Frojdovom (Frojd, 210:77) učenju, dovodi do pojave složenijih ljudskih ličnosti (književnih likova) uslovljenih promišljanjem savremenih egzistencijalnih pitanja koja zaokupljaju mislećeg čovjeka. Lik nije više samo učesnik ili nosilac radnje u književnom djelu, već otjelovljuje i intelektualno artikuliše shvatanje svega onoga što se u djelu zbiva. Takav lik postaje jedan od mogućih pogleda na cjelokupan umjetnički svijet djela u kojem se nalazi. U tom smislu Mihail Bahtin ističe: Dostojevskom nije važno šta predstavlja njegov junak u svetu, već pre svega šta za njegovog junaka predstavlja svet, a šta on sam za samoga sebe (Bahtin, 1991:32). On je u svojim istraživanjima 20-ih i 30-ih godina prošlog vijeka dokazao da veliki likovi iz romana nastavljaju svoju egzistenciju i poslije svog umjetničkog uobličavanja, pa su u stanju zavisno od kreacije određene epohe da se mijenjaju i usavršavaju. Takvu egzistenciju ostvaruje i Filip, Krležin tip umjetnika i intelektualca.

Društvena stvarnost koju na svoj način doživljava neoimpresionistički slikar Filip Latinović zasnovana je na kontrapunktovima, s jedne strane glembajevsko-klanfarovskog pokvarenog malograđanskog mentaliteta, i s druge strane kajkavsko-seljačkog pučkog zdravog i snažnog duha.

Porodični dom u kome je živio i kome se vraća oronula i truhla i u njemu on evocira uspomene na djetinjstvo provedeno uz majku.

Svitalo je, kada je Filip stigao na kaptolski kolodvor. Dvadeset i tri godine nije ga zapravo bilo u ovom zakutku, a znao je još uvijek sve kako dolazi: i truli slinavi

krovovi i jabuka fratarskoga tornja i siva, vjetrom isprana jednokatnica na dnu mračnog drvoreda, Meduzina glava od sadre nad teškim, okovanim hrastovim vratima i hladna kvaka. Dvadeset i tri godine su prošle od onog jutra, kada se dovukao pod ova vrata kao izgubljeni sin: sedmogimnazijalac, koji je ukrao svojoj majci stotinjarku, tri dana i tri noći pio i lumpovao sa javnim ženama i kelnericama, a onda se vratio i našao zaključana vrata i ostao na ulici, te otada živi na ulici već mnogo godina, a ništa se nije promijenilo uglavnom. (Krlježa, 1988: 18).

Filip se sjeća bolnih slika kada ga je majka izgnala iz doma, pošto joj je ukrao neki novac i proćerdao na leke frajle. Naviru slike iz djetinjstva koje su trajno pohranjene u dječakovom pamćenju i koje će ga proganjati i pratiti kroz život kao sina raskalašene i nemoralne trafikantkinje, rođenog iz njenih avantura, što će ga proganjati tokom odrastanja, uz glasine da mu je otac biskup. Njegov povratak domu liči na povratak izmorenog melanholika koji se nije pronašao u svijetu, niti se uspijeva uključiti u konkretan provincijski život u atmosferi dekadentnosti, učmalosti i truleži. Njegov duh je nemiran, uzrujan; on ga je i odveo u bijeli svijet i on ga vraća nazad svojoj majci i domu. Misao o svojoj majci trafikantkinji poljskog porijekla Regini, njenom nemoralnom životu i noćnom izbivanju iz kuće, proganja melanholičnog slikara razvijajuću u njemu edip-kompleks i bijes zbog neznanja ko mu je otac. On se ne uklapa u palanačku zaostalost kostanjevačke sredine u kojoj je sve gnjilo, sivo, zaostalo, dato u propadanju. Njegovi počeci životnog puta označeni su traumom majčinog načina života, glasinama da mu je otac biskup, ranim dječaćkim ljubavnim izletom u svijet lahkih žena, krađom stotinjarke i kažnjavanjem od strane majke njegovim istjerivanjem iz doma. Ove traume trajno će senzibilnog i melanholičnog neoimpresionističkog slikara učiniti nespretnim i nesretnim tragaocem za spoznanjem ljudi i stvarnosti u sivilu usporene provincije u kojoj su posljednje utočište pronašli razni iživljeni ljudi iscrpljeni svojim životnim sudbinama, ili odbjegli kažnjenici od bezobzirnosti i okrutosti dekadentne građanske klase, proistekle iz okrilja glembajevsko-klanfarskog snobovskog kanona. Kao stranac u svijetu razvio je svoj umjetnički slikarski talenat i vraća se u zavičaj, rodni dom, kod majke, gdje njegovi duševni nemiri ne mogu obezbijediti smiraj melanholičnoj prirodi slikara, koji opet kao stranac živi u kostanjevačkoj provinciji. Njegova majka je nekako uspjela da se izbori za svoj socijalni status i nastoji radovati se i uživati u životnim čarima u Kostanjevcu. Ona zahtijeva od sina slikara da joj naslika portret, ali Filipova slika je komična i groteskna predstava ostarjele bordel-dame. Filip upoznaje preko majke i njenog prijatelja Silvija Liepacha, kostanjevačku stvarnost i ljude u njoj. Upoznaje i Bobočku Radajevu, kasiricu u kafani Kod Krune. Najviše vremena će provodi u kafani sa fatalnom ženom nimfomankom zbog koje su mnogi njeni ljubavnici materijalno propali (advokat Baločanski, čija se žena ubila zbog Bobočke). Nimfomanka Bobočka je osvojila slikara Filipa u čamotinji panonske provincije, što će makar djelimično ublažiti prezir umjetnika i intelektualca prema ukočenom palanačkom konzervativizmu Kostanjevca. U kafani Kruna on se druži i sa Vladimirom Baločanskim, uglednim advokatom, koji će doživjeti krah zbog predanosti zavodljivoj nimfomanki Bobočki. Ona će pobuditi i oživjeti Filipovo ponovno interesiranje za slikarsku umjetnost i vraćajući se sa njom jedne večeri sa proštenja Svetog Roka, Filipu se javlja slikarska vizija raspetog Hrista koji po njegovom mišljenju jedini može spasiti čovjeka iz ponižavajućeg položaja.

Pojava tajanstvenog učenog Grka Sergeja Kiriloviča Kirialesa, dermatologa i doktora filozofije bjelosvjetske protuve i barabe, pokreće nove nemire u Filipu. Bobočka se sve više udaljava od njega i više pažnje posvećuje Kirialesu, svom dugogodišnjem prijatelju, za koga Filip misli da joj je ljubavnik. Sa Kirialesom Filip vodi polemike o slikarstvu, umjetnosti, životu. Sergej razbija Filipove iluzije o vlastitom slikarskom talentu, viziju i doživljaj slikarstva. On je promašen čovjek, intelektualac, probisvijet koji se nigdje nije skrasio, pa mu neće poći za rukom da se situira ni u provinciji Kostanjevcu. Ubija se bacivši se pod voz. Bobočka želi otputovati u Hamburg i traži od Filipa da joj pozajmi novac za putovanje. Baločanski sprječava Filipa da joj pozajmi novac i moli ga da utiče na nju kako bi odustala od putovanja. U Filipovu sobu dolazi njegova majka koja ga kritizira zbog veze sa nemoralnom Bobočkom, a on joj uzvraća kako ona nema pravo prosuđivati o nečijem moralu, kad je i sama nemoralna, zahtijevajući da mu konačno razotkrije tajnu ko je njegov otac. Majka mu pruža fotografiju sa Liepachom Kostanjevačkim, dok u tom trenu u sobu utrčava Baločanski sa krvavim papirom što je dokaz Bobočinog ubistva. Baločanski je pobjegao u noć, a Filip pronalazi Bobočku u lokvi krvi prerezana grkljana.

Filip se nije nadao da će u zavičaju zateći ovakve promašene i dezorjentisane poročne ljude, već nada će u Kostanjevcuzateći izvorni jednostavni i zdravi način življenja kojim želi živjeti stvarajući umjetnička djela. Mladalački zanos i intenzitet doživljaja zapadnoevropskog društva vremenom su prerasli u njegovu nezadovoljstvo i prezir takvog izvještačenog načina života. Lutanje svijetom mu je dosadilo i on želi mir u jednostavnosti života, gdje bi nastavio umjetničku djelatnost. Međutim, on se po povratku u rodni grad i zavičaj nije pronašao. Tamo se odvijao život sasvim suprotan njegovim vizijama. On će i ovdje biti stranac, rezignantni i razočarani umjetnik koji stvarnost doživljava istančanim čulima umjetnika melanholika.

Mitski Odisej dugodišnjim lutanjem putevi dovode u dom gdje ga čeka vjerna Penelopa, pored koje će pronaći smiraj i sreću pored iskrene odanosti ženskog bića, simbolavjernosti, dobrote i čestitosti u svjetskoj literaturi. Latinović će se po povratku suočiti sa hladnokrvnim dočekom oronule majke i starice Regine u vlažnom i kaljavom i zapuštenom ambijentu panonske provincije Kostanjevca. Krleža je motiv povratka u rodni dom prije romana Povratak Filipa Latinovića obradio u romanu Vražji otok.

FILIPOVO TRAGANJE ZA IDENTITETOM

Filip se vraća domu i iz razloga što ga još od djetinjstva proganja tajna njegovog porijekla i neznanja ko mu je pravi otac. Ponikao iz nezakonitih veza trafikantkinje Regine u noćnim izbivanjima i druženjima sa raznim muškarcima, Filip živi pod psihološkim pritiskom saznanja da ne zna ime svog oca i pogađaju ga glasine da mu je otac biskup, što će još u djetinjstvu raniti osjećajnu dječakovu prirodu i uz to bolno saznanje će odrastati i sazrijevati. Arhetip kolektivno nesvjesnog, koji je genijalno obradio Jung (C.G.Jung,1993:46), uslovljava ovo Filipovo uporno traganje za identitetom.

Isto kao što traga u umjetnosti za novim saznanjima koja će pretočiti u slike, Filip traga i za razrješenjem mnogih tajni vezanih za njegovu majku porijeklom Poljakinju, trafikantkinju Kazimieru, kasnije nazvanu Regina. Veo tajne obavio je njegov život od rođenja i on nastoji sad kao četrdesetogodišnjak i zreo čovjek i slikar saznati istinu o sebi, svojoj majci, ocu. U prašnjavom, zapuštenom i oronulom domu sa pocijepanom roletnom i zadahom na štakore, živio je nekad sa svojom majkom, najtajnovitijom pojavom njegovog djetinjstva.

Slika tajanstvene nage žene na zidu doma, tajnovitost majke Regine, ostarjele bordel- dame koja život shvata svojom prostitutskom logikom, kompleks identiteta, analitička zagledanost u sopstvenu mračnu nutrinu, tromost zaostale vlažne panonske provincije, pobuđuju temperament i meditacije iskusnog slikara koji se nije pronašao u životnom besmislu, ni u evropskim metropolama, ni u panonskom zavičaju.

Introvertno i meditativno slikarsko biće, traumama i kompleksima razorene psihologije, treperavog i lelujavog sentimentalnog slikarskog duha, povlačeći se od konkretnog života iako je žudilo i tragalo za njim, nastoji riješiti zagonetku svog pravog oca, sad kada je u zreloj životnoj dobi. Razjedan egzistencijalnim pitanjima, intelektualac i slikar Filip, u asocijativnom i senzualnom doživljaju svijeta traga za identitetom, ne bi li nekako kroz tu nit paterinstva vratio sopstveni mir i upotpunio identitetsku prazninu, koja ga je izgnala iz reda logičnosti i gurnula u sferu apstraktnog, lelujavog, maglovitog i tamnog doživljaja svijeta i pojava.

SLIKAR URBANOFOB U POTRAZI ZA LJEPOTOM JEDNOSTAVNOG ŽIVLJENJA

Odbjegli intelektualac iz zapadnoevropskih metropola i neurostenični neoimpresionistički slikar vraćajući se u rodni grad i panonsku provinciju nastoji raskinuti sa snobizmom građanskog dekadentnog evropskog društva, nadajući se da će pronaći jednostavnost, prirodnost i neposrednost življenja u Kostanjevcu.

Breme edip-kompleksa, traume iz djetinjstva i susret sa majkom, oronulom bordel-damom u provincijskoj zakrčljalošći, izazvaće osjećaj gađenja i potrebu distanciranja od prostitutske mentaliteta i panonske truleži. Filipu je dosadila Evropa iz čije čađe i smrada želi da pobjegne domu u Panoniji, gdje odavno nije bio i gdje zamišlja lijep i lagodan život kod majke u idiličnom kostanjevačkom ambijentu. U tom pogledu on je antipodan lik Ćosićevom Vukašinu u romanu Koreni, koji odbacuje patrijarhalnu zavičajnu zajednicu i u svojoj evropeizaciji do kraja usvaja tekovine prosvjećenog i naprednog evropskog društva (Džemić, 2017:1210). U Kostanjevcu je sve drugačije nego što je zamišljao, tako da je jedan vid izolacije zamijenio je drugim.

Nije se lahko uklapao u društvo, zbog svog meditativnog pristupa pojavama i ljudima, ili zbog slikarskog osobenog mentaliteta i naravi, koje nije mogao smjestiti u panonski ram uokviren provincijskim predrasudama i nevoljama. Takav umjetnički senzibilitet tragao je za originalnim i sadržajnim životom savremenog intelektualca i umjetnika, koji se nikad ne zadovoljava postojećom stvarnošću i vlastitim položajem, već traga za ostvarenjem svojih ideala, koji su često ostvarivi jedino u sferi virtualne stvarnosti, nikako u panonskom blatu, u društvu ostarjele majke, islužene bordel-frajle, i sumnjivih bjelosvjetskih protuva

Kirialesa, Baločanskog i Bobočke. Umjetnikova potreba za snažnim i izvanrednim doživljajem čari životne konkretnosti, baciće ga u naručje nimfomanke Bobočke, koje bi se mnogi prozaični palanački duhovi klonili iz formalne moralne obzirnosti i kanona po kojima funkcionira provincija.

Neobična priroda slikara Filipa traga u kaptolsko-kostanjevačkom sivilu za nesvakidašnjim nekliseiziranim senzacionalnim životnim otkrićem, bez obzira odakle ono izviralo i kako ga je konvencionalni poredak okarakterisao i kakvo mu je mjesto fiksirao u društvu. Filip je promašio život, u svom traganju, nije se zaustavio nigdje ni zbog koga, a toliko je lica prodefilovalo pored njega i ni u jedno se nije zagledao koje bi ga usidrilo u mirnu životnu luku. On je stranac u životu i tamo daleko od svojih i svog zavičaja i ovamo blizu uz svoju majku u svom zavičaju. Poput Kamijevog apsurdnog junaka Mersoa, on nije dotakao slast jednostavnog logički uspostavljenog poretka življenja, već visi nad životom kao besmislenom provalijom kao što jedan Abdagićev lirski subjekt visi nad vasionom uhvaćen za mjesec lebdeći nad životom (Džemić, 2015:142).

Introvertni i analitični intelektualac i slikar Filip je stranac i čudak u Kostanjevcu u kome kriminalizirane inteligentne propalice okajavaju svoje životne grijehove u sivilu, blatu, mraku i zadahu štakorskog podzemlja i nadzemlja, hvatajući posljednje zrake životne svjetlosti koja neumitno nestaje iz njihovog horizonta. Njegov slikarski stvaralački naum kao da se utapa u mrak i morbidnost postelje fantom-žene nimfomanke Bobočke, koja je razorila mnoge živote, karijere, progutala mnogima bogatstvo.

Pojava Bobočke, fatalne dame u crnom, privukla je pažnju umjetnika i intelektualca Latinovića, zaglavljenog u panonskom blatu, usporenih reakcija bez ikakve dinamičnosti i mogućnosti da se svojim aktivizmom izbavi iz provincijske čamotinje, tuge i gliba. Svjestan njene mračne i fatalne prirode, bolesnih strasti, ona u njemu pokreće kako-tako životno pulsiranje i potrebu za stvaranjem, budi njegovu ugašenu kreativnost, pa slike iz njega naviru poslije dugotrajnog stvaralačkog pasivizma i meditativno-esejističkog promišljanja. Filip sa njom ostvaruje najživotniju komunikaciju, jer ona najbolje razumije njegove estetske doživljaje i razdražljivu prirodu umjetnika pustolova i brodolomnika.

Filip nije konvencionalni tipus intelektualca bogatog formalnog znanja i životnog iskustva koga bi u panonskoj vlagi zabavilo društvo činovnika Baločanskog, sužnja konvencionalnog filistarskog reda u nametnutom životu koji rutinski otaljava život. Taj Bobočkin ljubavnik, naoko ugledan činovnik i sretan čovjek, srušio se pred naletom ženskog principa i erosa fatalne zavodljivosti dame u crnom, pred kojom čekleknuti i biti poražen doživjevši novčani krah, brakolomstvo, smrt žene, robiju. Filipa nije privlačio ni učeni i zagonetni intelektualac Kiriales, bjelosvjetska protuva sa kojim je vodio dugotrajne polemike o slikarstvu. On nalazi društvo u prostitutki, koje bi se prosječan poštovalac banalne palanačke filozofije moralnog reda i snobovskog poretka, libio i klonio. Njena potreba za intenzivnim i aktivnim učešćem na životnoj pozornici, makar i na njen način, privukao je pažnju slikara iz koga konačno lahko izranjaju slike zarobljene kaptolsko-kostanjevačkom životnim konvencionalnim poretkom.

Nespretni i izgubljeni čovjek umjetnik, koji se vratio da bi se pronašao, zaglavljen je u panonskom blatu u društvu promašenih egzistencija u zadimljenim

kostanjevačkim krčmama, dramskom igrom slučaja uranja u okrilje nimfomanke odjevene u crno koja sije tamu, blud, propast i smrt.

Literarno glorificirani bošnjačko-muslimanski junak Alija Đerzelez je i pored nepobjedivosti u dvobojima bio poražen pred ženom, u čiju logiku poimanja muškarca-mužjaka se nije uklapala grandiozna figura nepobjedivog epskog junaka. U sudaru sa prosječnim, kanoniziranim i konvencionalnim, jednostavnim i realnim životom, njegova grandioznost se survala do karikaturalnosti u kojoj on štrči lišen percepcije i mogućnosti spoznaje tajni žene, izgubivši mejdane iz nemoći da se suprotstavi njenom, za njega, tajanstvenom ženskom oružju.

Nespretnost epskog junaka da dođe do žene dobiće epilog u njegovom padu u krilo prostitutke čime se demitizira briljantnost i nepobjedivost Đerzeleza na svim životnim putovima kojima je prohodio, isto kao što će nezadovoljnu Filipovu umjetničku egzistenciju sudbina baciti u krilo nimfomanke u crnom, fatalne Bobočke. Ta antipodnost u životu je često ne samo izraz tragičnog skončanja i uvora ljudskih ideala, iluzija i snova, nego čovjekovo otkriće spoznaja čitave raskošnosti sasvim drugačijeg rezona i mogućnosti življenja, makar i poročno, od onog kruto shematiziranog i konvencionalno osmišljenog bitisanja.

Posebno je taj groteskan spoj antipodnih životnih polova i pojava izazovan za mislećeg čovjeka, intelektualca, umjetnika, koji se ne miri sa bačenošću u život i nemoći da se iz te bačenosti podigne i počne iscrtavati životni put kojim nisu prohodili pametni i razumni ograničeni kanonima malodušne i prozaične društvene stvarnosti. Život fatalne bludnice Bobočke zasnovanom na njenom rezonu slobodnog predavanja čulima i erosu pokreće u slikaru Filipu u provinciji uspavanu i usporenu stvaralačku energiju umjetnika zamajanog besposličarenjem i meditativnim posmatranjem ambijenta i pojava u panonskom blatu. Vremenom njeno tajno zavodničko oružje sve više zarablja Filipa koji će joj se potpuno predati.

Bobočkin krah, od nekada, moćne zavodljive dame u crnom, do njene kostanjevačke posrnulosti, te iskrena samospoznaja svoje promašenosti, vezali su slikara za nju, jer je u njenoj sudbini promašene egzistencije, sagledavao sopstveni životni udes i ugasnuće nadanja i plamenova koji dogorijevaju u sumraku vlažne, blatnjave i smrdljive kostanjevačke provincije u kojoj će Baločanski na kraju prerezati grkljan dami u crnom u dramatično napetoj i bizarnoj atmosferi, ostavivši je u krvi iz koje sablasno zjapi širom otvorenih i ukočenih očiju. Sve se filmskom brzinom ili kao u klasičnim tragedijama izdešavalo: Kirialesovo samoubojstvo, Filipov trenutak istine u razgovoru s majkom i spoznaja da mu je pravi otac Liepach, Baločanskijevo ubojstvo Bobočke. Slikar, intelektualac i filozof Filip Latinović, ostaje usamljenik na pozornici kostanjevačke drame u finalu svog uzaludnog traganja za jednostavnosti življenja u besmisлом naslikanom panonskom blatnjavom ambijentu.

Kostanjevački azil za bivšu i propalu aristokratiju, ostarjele i prevaziđene prostitutke i nimfomanke, perverznojake i bludnike, autodestruktivce i destruktivce, razdražljive i nezadovoljne umjetnike skitnice razjedane edip- kompleksom, u svoje panonsko blato, gnoj i štakorski smrad, primio je još jednog tipusa brodolomnika i pustolova, Kirialesa. Kiriales je prototip dehumaniziranog mizantropski orjentiranog i otuđenog, nazovi savremenog intelektualca, koji predstavlja nadolazeću marinetijevsku fašisoidnu futurističku viziju u XX stoljeću. Njegova formalna i suhoparna naobrazba je u službi destrukcije i pokopa ljepote življenja za kojom traga

Filip. On nihilistički promovirao antiživot, što se savršeno ukomponiralo u kostanjevački azil propalica i bivših ljudi koji će se daviti u panonskom blatu propadajući i čekajući smrt. Polemike sa Kirialesom još će ubjedljivije razgoliti Filipovu životnu razvalinu i dekadentnost umjetnika povratnika iz zapadnoevropskih metropola, zaglavljene u panonskom blatu, odakle se nije kadar iščupati i pored osjećanja da se ni u zavičaju nije pronašao i da propada u društvu mračnih i propalih egzistencija.

Sudar Filipove idealističke umjetničke vizije života i življenja sa ciničnim materijalističkim demonskim nihilizmom Kirialesa, definitivno razara i posljednji trzaj životnosti, ako ga je uopšte i bilo, u traumatiziranom slikaru nemoćniku nesposobnom da sa sebe strese prokleti fatum koji ga je tako moćno ukopao u glib kostanjevačkog mikrokosmosa. U širem značenju to je metafora i vizija čovjekove nemoći u materijalistički demoniziranom savremenom svijetu.

Kiriales je izdanak i medijum tog tvrdog materijalističkog dehumaniziranog svijeta u kome se mistik, umjetnik, mislilac i analitičar lelujava naravi, Filip, tragajući za suštinskom ljepotom življenja, lahko gubi i leluja kao pramen na vjetru.

SLIKARSKE VIZIJE FILIPA LATINVIĆA

Značajan broj svojih esejičkih radova Krleža je posvetio slikarskoj umjetnosti i slikarima. Zainteresiranost za slikarsku umjetnost on ispoljava i uvođenjem likova slikara u svoja književna djela od kojih su mu najuspjelija ostvarenja Filip, Leone i Aurel.

Neopresionistički slikar Filip Latinović nastoji da simboliziranom vizijom stvarnosti iznese svoj stav, kritiku, sud anarho-dekadentne jezivosti savremenosti lišene estetičnosti, humanizma i moralnosti. U njegovom umjetničkom panoptikumu je slikarskim modernim postupkom data mračna scena dekadentnosti, posrnuća i truleži građanske klase u Hrvatskoj krajem XIX stoljeća. Nemogućnost jednostavnosti življenja u panonskom arealu, u kome meditira slikar Filip, nesposoban na životni trzaj, dinamiku, izbavljenje, je vizija čovjeka koji nešto zna, želi i hoće, ali ne umije i ne može iskoračiti iz sopstvene zarobljenosti introspekcijskim mudrovanjem i analitičkim umjetničkim percepcijama. Čudak i stranac u svijetu panonskog blata, odavno odbjegao od sebe-jednostavnog u sebe-kompleksnog, on se nastoji vratiti panonskoj stvarnosti u kojoj bi konačno odsjeo i istovario pregolem evropski prtljag sa svoje lelujave umjetničke fizionomnosti. U tom dramatično napetom traganju za spoznajom pravog jednostavnog lijepog življenja, on se razočarao u surovost evrometropolske pustoši, što će ga odvesti u drugu, kaptolsko-kostanjevačku i panonsku čamu, u kojoj su azil pronašle bjelosvjetske promašene egzistencije u autodestrukciji i defetizmu, drobeći sebe u samom finalu životnih iluzija i promašenosti. U takvom arealu animalizirana ljudska priroda i umjetničko nastojanje da se naslika stvarna životna slika u svojoj cjelovitosti sa svim zvukovima i mirisima, zastaće ispred čvrsto sazidanih zidova na blatnjavom panonskom fundamentu.

Problem koji on sebi kao slikaru postavlja tu bio je problem moderne umjetnosti uopšte: Slikati zvukove i mirise-sve. Apstraktno ekspresionističko slikarstvo je izraslo na težnji da govorom čistih boja

proizvedu kolorističke i zvučne asocijacije istovremeno. Međutim, Filip ne teži za apstraktnom stilizacijom, već za slikom koja bi bila toliko stvarna da bi tom svojom pretjeranom stvarnošću i totalnošću prelazila u krajnost karikature. Za njega je slikanje vidljivo otvaranje prostora pred nama, jer ako to nije, nema zapravo smisla (Vučković,1988:14).

Filipovo zalaganje da naslika tu životnu stvarnu sliku, izraz je njegove traume življenja, ne svojim, nego tuđim, avetinjski nametnutim životom. Bjekstvo u svijet umjetnosti je ne samo prezir postojeće stvarnosti, koju on jedva uspijeva preživjeti, već i izraz sopstvene nemoći i bježanje od istine u svijet iluzije i imaginarnosti. Iako ovaj vječiti slikar nastoji da naslika stvarnu sveobuhvatnu i neposrednu sliku života, on je ipak izvan stvarnosti i u umjetničkoj transpoziciji životne pojavnosti nalazi mogućnost egzistencijalnog opstanka. Jedino što mu je preostalo u tom svom bjekstvu iz života i od života jeste umjetnost. On jedino još vjeruje u čistotu umjetnosti u animaliziranom svijetu.

Ukostanjevačkom dekadentno - bolničarskom blatnjavom panonskom arealu, za vrijeme svečanosti u čast sv. Roka.Filip nastoji naslikati Hristov raspeti lik, koji se simbolično svojom grandioznošću ističe i moćno štrči nad paganskom i bizarnom kostanjevačkom glibavom prizemnošću. On doživljava Hrista kao simbol savršenstva i harmonije čemu čovjek i umjetnik bezuspješno teži, jer ga je njegov fatum uslovljenosti i ograničenosti zarobio u prizemnosti i podzemnosti svijeta, dok je nadzemnost carstvo izabranika s Božjom dimenzijom.

Filipova slikarska predstava Isusa Hrista, jedne od najvećih plemenitih egzistencija u historiji čovjeka, je umjetnikova potreba za stvaranjem idealnog imaginarnog svijeta uzdignutog nad životnom bolnom provalijom u kojoj se bespomoćno puzeći kreću ljudske kreature nastojeći provaliti krug crvotočne fantomske karikaturalne tragične stvarnosti. Nasuprot idealizacije Hristovog lika u slikarskoj transpoziciji, on je naslikao karikaturu svoje majke, što znači da je ljudska egzistencija spram božanske prizemna, trivijalna i karikaturalna. Čovjek i umjetnik arhetipski nemoćan nad životnim besmisлом i fatumom u namjeri da dosegne istinu i suštinu Bogu ili Đavolu, a ne autoritetu čovjeka, priznajući na taj način sopstvenu ljudsku impotentnost pred zapitanosti nad misterijom života. Zato je i lik raspetog Hrista česta Krležina umjetnička transpozicija u traganjima za čovjekovom iskonskom suštinom i misijom u životnom blatu u koje je bačen bez njegovog pitanja i volje.

Panonsko blato je u širem simboličkom i asocijativnom značenju svo ovozemaljsko planetarno blato za koje se lijepe stopala slikara Filipa i stopala svih mislećih ljudi u svim vremenima i prostorima, koji bi da iskorače iz sopstvene zaglavljenosti u sferu slobodnog egzistiranja čemu čovjek teži od praiskona, a kome se fatum njegove tragične zarobljenosti trijumfalno kezi poigravajući se sa čovjekovom grotesknom egzistencijom za koju se on ne pita niti značajnije utiče na nju.

ZAKLJUČAK

Crna Gora se nalazi na raskršću kultura, a time i jezika. Stoga ne čudi podatak da je njeno jezičko područje poznato po bogatstvu onomastičkog materijala, što je privlačilo brojne istraživače. Kao posebna grana lingvistike, onomastika proučava: lična imena i nadimke odnosno značenje i istoriju imena ljudi (antroponime) i imena mjesta (toponime). Bitno je napomenuti da se, u naučne svrhe, ova disciplina, između ostalog, koristi etimologijom, dijalektologijom, istorijom, etnologijom, mitologijom. Uzorak mikrolokacija koje smo ovdje predočili ukazuje na bogatu bandićku mikrotoponimiju. Međutim, potrebno je ovdje ukazati i na neke poteškoće koje su postojale u toku rada na terenu. Naime, obilazeći neka od sela koja su pomenuta u radu, nailazila sam mahom na napuštena imanja čiji su vlasnici nevoljno morali odseliti sa svojih „ognjišta.“ Dva su razloga za to: migracija i potraga za boljim životom koja ih je odvela u pojedine djelove Srbije (Beograd), Vojvodine (Vrbas, Crvenka, Novi Sad), Hrvatske, a ima i onih koji su „uhljebljenje“ našli u Americi i dalekoj Australiji. Očekivala sam da dođu potomci odseljenih, za vrijeme godišnjih odmora, ali ih se mali broj vraća svom zavičaju. To su, uglavnom, mlađi ljudi rođeni u drugoj sredini, pa su i priče predaka o Bandićima poprilično zaboravili. Zato sam se oslonila na kazivanja njihovih rođaka i komšija što ne može biti ni blizu „informacijama iz prve ruke.“ Ipak, zahvaljujući dobroj volji, ljubaznosti i predusretljivosti „angažovanih“ informatora, terenska istraživanja su privedena kraju i krunisana raskošnim Rječnikom koji je krasnopisom ispisao „najljepšu istoriju jednog regiona.“ Informatori, čija je pomoć bila vrlo dragocjena, uglavnom su starije dobi, rođeni u Bandićima. Pojedini žive u Podgorici i okolnim mjestima, ali održavaju veze sa zavičajem tako što redovno dolaze, čiste imanja, kontaktiraju sa rođacima i ispunjavaju sve seoske obaveze.

I na kraju, autorka ovih redova, želi posebno naglasiti da joj je glavni motiv, između ostalog, u odabiru ove teme bio otrgnuti od zaborava riznicu autentičnih „prahom vremena“ posutih imena neponovljivog bandićkog areala. Nadam se da će ovaj rad dati skroman doprinos daljem razvoju lingvistike, istorije jezika, dijalektologije sa akcentologijom i biti podsticaj za buduća istraživanja u tom pravcu, jer nema pouzdanijeg „hroničara“ od onomastike koja slijedi tragove, „bilježi i pamti“ sve događaje.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bahtin, Mihai.1991l. Autor i junak u estetskoj aktivnosti.Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
2. Bahtin, Mihail.1985.O romanu. Beograd: Nolit.
3. Džemić, Kemal 2017.Vukašin tip evropeiziranog srpskog intelektualca u Ćosićevom romanu Koreni. Knowledge, 2017.br.16.3:1209-1212.
4. Džemić, Kemal 2015.Abdagićevo poimanje nacije i vjere u romanu Feniks. Islamska misao, 2015.broj 8:137-147.
5. Fraj, Nortrop.1985. Veliki kodeks, Biblija i književnost. Beograd:Prosveta.
6. Frojd, Sigmund.2010.Uvod u psihoanalizu.Kragujevac: Imperija knjiga.
7. Jung, K. Gustav.2003.Arhetipovi i kolektivno nesvesno. Beograd: Atos.

8. Krleža, Miroslav. 1988. Povratak Filipa Latinovića, Sarajevo: Veselin Masleša.
9. Vučković, Radovan, 1988, Kontinuitet i karakteristike romana Povratak Filipa Latinovića, Sarajevo, Veselin Masleša.

RESUME

With his novel on an artist, *The Return of Filip Latinovic*, Krleža presented himself to the domestic and the European literary audience as a modern writer of broad culture, who approaches the artistic material from the perspective of an existentialist view of thinking occurrence in contemporary social circumstances using modernistic poetic techniques. Krleža moves his hero artist, Filip, urbanofob, from the snobbish European metropolis and places him in his homeland in search of the removal of the secret of his identity and the beauty of simple life, where he discovers the worn-out, failed, and tired former people stuck in the Pannonian mud, who in their nihilism dally their remaining days. The impossibility of ease of life in the Pannonian mud, in which the painter Filip is meditating, incapable of life jolt, dynamics, rescue, is Krleža's vision of a modern disoriented man who knows something, wishes and wants, but does not know and can not step out from his own captivity with introspectional philosophizing and analytic artistic perceptions and meditations. Filip's painting performance of Christ is the artist's need to create the ideal type of lifted over life's painful abyss in which human creatures are helplessly crawling trying to break the circle of wormhole phantom caricatureal tragic life reality. Krleža, by introducing an intellectual and an artist into the structure of a novel based on modernist practices, leaning on the Freudian psychoanalytic tradition and Proust's technique of restoring the past, placed the work of *The Return of Filip Latinovic* in the modern existentialist and psychological prose of the 20th century, authoritatively influencing the further flows of intellectualization and Europeanization of Croatian and South Slavic contemporary literature.